

Тема: Світове господарство і міжнародні економічні відносини

1. Сутність та етапи становлення світового господарства.

Світове господарство – це сукупність національних господарств та їх об'єднань, взаємопов'язаних міжнародними економічними відносинами на основі міжнародного поділу праці.

Міжнародний поділ праці – вища ступінь суспільного територіального поділу праці, яка спирається на спеціалізацію виробництва окремих країн. Виділяють такі етапи розвитку міжнародного поділу праці:

- спеціалізація, пов'язана з природно-кліматичними умовами країн (особливо сировина та сільське господарство);
- предметна (міжгалузева) спеціалізація, орієнтована на окремі види промислових виробів;
- детальна спеціалізація, пов'язана з особливостями сучасної НТР.

Економіка, що бере участь у міжнародному поділі праці, називається **відкритою**. Її антиподом є **автаркія** – закрита, ізольована від світового ринку та світової конкуренції економіка "опори на власні сили". **Показником відкритості економіки є частка експорту або імпорту у ВВП** країни.

Інтернаціоналізація продуктивних сил – це розвиток процесу використання продуктивних сил національних господарств через поглиблення міжнародних економічних відносин, міжнародної спеціалізації та кооперації виробництва, зростання міжнародного поділу праці і розвиток міжнародного обміну на всіх стадіях суспільного відтворення.

У процесі розвитку інтернаціоналізації продуктивних сил і виробництва формується світовий ринок і світове господарство. Провідною тенденцією сучасного світового господарства став процес його глобалізації.

Основними формами міжнародних економічних відносин є:

- міжнародна торгівля товарами та послугами;
- міжнародна міграція капіталів та робочої сили;
- міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини;
- міжнародна економічна інтеграція.

2. Міжнародна торгівля та її економічні основи.

Міжнародна торгівля є традиційною і найбільш розвиненою формою міжнародних економічних відносин. **Профіль країни у міжнародній торгівлі** визначається на основі **принципу порівняльних переваг**, сформульованого Д.Рікардо: країна спеціалізується на виробництві тієї продукції, яку здатна виробляти з відносно меншими альтернативними витратами порівняно з іншими країнами. За цих умов торгівля є взаємовигідною навіть між країнами з суттєвими відмінностями у рівнях національних витрат виробництва, ефективності економіки в цілому. Вона виступає чинником економічного зростання кожної окремої країни й світової економіки в цілому.

На розвиток міжнародної торгівлі чинить суттєвий вплив державна політика. Залежно від масштабів втручання держави розрізняють:

• **політику свободи торгівлі (фритредства)** – політику мінімального державного втручання у зовнішню торгівлю, яка розвивається на основі вільних ринкових сил попиту та пропонування;

• **політику протекціонізму** – політику захисту внутрішнього ринку та вітчизняного виробника від іноземної конкуренції шляхом застосування тарифних і нетарифних інструментів торговельної політики.

Основним тарифним інструментом є **мито** – непрямий податок, який виконує **дві** основні **функції** – **фіскальну та захисну**.

До **нетарифних інструментів** відносяться:

- **квоти** – кількісні обмеження експорту або імпорту;
- **ліцензування** – регулювання зовнішньої торгівлі шляхом надання державними органами дозволу (ліцензії) на експорт або імпорт визначеної кількості товару за певний період часу й заборони неліцензованої торгівлі;
- **"добровільні експортні обмеження"** – кількісне обмеження експорту, що ґрунтується на зобов'язанні одного з торговельних партнерів обмежити або принаймні не розширювати обсягу експорту; це квота, яка встановлюється не країною-імпортером, а країною-експортером;
- **субсидії** – державні грошові виплати, спрямовані на підтримку національних виробників і побічну дискримінацію імпорту (податок навпаки). **Імпортні** субсидії надаються виробникам товарів, які конкурують з імпортом на внутрішньому ринку країни, **експортні субсидії** надаються виробникам експортних товарів з метою заохочення їх просування на зовнішній ринок.
- **демпінг** – штучне зниження цін на товари на зовнішніх ринках для їх завоювання, усунення конкурентів; міжнародна дискримінація в цінах внаслідок продажу фірмою-експортером товарів на зарубіжних ринках за значно нижчими цінами, ніж на внутрішньому, які нерідко не покривають навіть витрат виробництва.
- **ембарго** – заборона державою або групою держав ввезення або вивезення товарів, послуг, цінних паперів, валюти, а також затримання суден, вантажів та іншого майна, які належать іноземній державі; засіб економічного або політичного впливу одних країн на інші.

3. Міжнародний рух капіталів.

Міжнародний рух капіталів здійснюється у формах:

- прямих інвестицій у промислові, торговельні та інші підприємства;
- портфельних інвестицій (в іноземні акції, облігації та інші цінні папери);
- міжнародних кредитів;
- економічної допомоги (безоплатної та у вигляді пільгових кредитів).

Економічна інтеграція – тісний взаємозв'язок, взаємопереплетіння національних економік і формування спільного економічного простору. Вища форма інтернаціоналізації, передбачає вільне переміщення між країнами капіталів, товарів, робочої сили та ін.

4. Міжнародні валютно-фінансові відносини.

Міжнародні валютні відносини – це сукупність валютно-грошових і розрахунково-кредитних зв'язків у світогосподарській сфері.

Валюта – грошова одиниця країни.

Поняття валюти використовується в таких значеннях:

- **національна валюта** – грошова одиниця певної країни (долар США, японська ієна, французький франк);
- **іноземна валюта** – грошові знаки іноземних держав, кредитні та

платіжні засоби, виражені в іноземних грошових одиницях, які використовуються в міжнародних розрахунках;

- **міжнародна** (регіональна) грошова або розрахункова одиниця: *СДР* – грошова одиниця країн-членів Міжнародного валютного фонду, яка існує у вигляді записів на рахунках; *ЄВРО* – валюта країн Європейського Союзу, впровадження якої у безготівковій формі почалося з 1.01.1999 р. в 11 країнах і завершилося у 2001 р. запровадженням готівкової валюти.

Конвертованість валюти – гарантований обмін національної валюти на товари та послуги (внутрішня конвертованість); зовнішня конвертованість – гарантований обмін однієї валюти на іншу за діючим валютним курсом.

Вільно конвертовані валюти вільно обмінюються на будь-які іноземні валюти, без обмежень використовуються у поточних та фінансових операціях. У світі налічується понад 300 найменувань національних грошей. Вільноконвертованими є валюти приблизно 20 країн світу (долар США, німецька марка, швейцарський франк, канадський долар та ін.). Більшість держав має вільну конвертованість валют лише по поточних операціях, а здійснення операцій з капіталом потребує ліцензій або інших форм дозволу.

Частково конвертовані валюти мають обмеження щодо обміну на інші валюти (головним чином для резидентів), сфер використання валюти в міжнародних угодах, обертання на зовнішніх ринках. До них належать валюти деяких західноєвропейських країн, а також більшості країн, що розвиваються.

До замкнених (неконвертованих) валют належать валюти країн, які зберігають валютні обмеження на всі валютні операції, забороняють резидентам і нерезидентам обмінювати свою національну валюту на інші (валюти залежних і економічно слабо розвинених країн, валюти колишніх соціалістичних країн).

Валютний курс – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошовій одиниці іншої країни.

Залежно від ступеня державного втручання у функціонування валютного ринку розрізняють :

- **систему гнучких валютних курсів,**
- **систему фіксованих валютних курсів.**

Гнучкі валютні курси можуть бути вільними або регульованими: **вільні курси** складаються на валютних ринках стихійно, під впливом попиту на валюти та їх пропонування, валютна політика з боку держави відсутня; **регульовані валютні курси** складаються на валютному ринку під впливом валютної політики держави.

На валютний курс чинять вплив ряд **факторів**:

- паритет купівельної спроможності (відносна купівельна спроможність валют) або відносні рівні цін та витрат виробництва;
- відносні рівні процентних ставок,
- стан платіжного балансу країни,
- коливання циклічного характеру,
- діяльність валютних ринків і спекулятивні операції,
- ступінь використання валюти в міжнародних розрахунках.

Вільні коливання валютних курсів, реагуючи на зміни у попиті та пропонуванні валют, **автоматично коригують дефіцити та активи платіжних балансів**, вирівнюючи попит на іноземну валюту з боку видатків на імпорт з її пропонуванням з боку експорту, що становить головну

перевагу системи гнучких валютних курсів. Недоліком системи є **валютний ризик** – ризик втрат, пов'язаний зі зміною валютного курсу.

Платіжний баланс країни фіксує всі операції, які мали місце між резидентами країни та резидентами інших країн протягом року. Складається з **рахунків поточних операцій** (експорт та імпорт товарів і послуг – торговий баланс, отримані та сплачені доходи, отримані та надані трансферти) **та рахунку операцій з капіталом та фінансами**. Будь-які події, що викликають збільшення попиту на валюту країни, покращують її платіжний баланс, тому зміна курсу валюти є однією з важливих причин зміни стану платіжного балансу.

Девальвація – офіційне зниження курсу валюти відносно інших, **ревальвація** – офіційне підвищення курсу валюти.

Державне регулювання валютних курсів здійснюється за допомогою девізної та дисконтної політики.

Девізна політика – це політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі-продажу іноземної валюти. Основним інструментом девізної політики, яка чинить значний, але тимчасовий і певною мірою обмежений вплив на валютні курси, є валютні інтервенції.

Валютна інтервенція – це операція центрального банку країни з купівлі або продажу валют з метою підвищення або зниження курсу національної валюти; у разі зниження курсу національної валюти центральний банк продає значні суми іноземної валюти, що призводить до зростання курсу національної валюти, купівля центральним банком іноземної валюти призводить до зниження курсу національної валюти.

Дисконтна політика – полягає у зміні облікової ставки центрального банку, яка впливає на міжнародний рух капіталів і через нього – на попит на валюту і валютний курс.

Фіксований валютний курс – твердий курс валюти, за яким уряд офіційно зобов'язується обмінювати національну валюту на іноземну і навпаки без будь-яких обмежень.

Фіксація валютного курсу зовсім не гарантує виключення впливу будь-яких чинників валютного курсу. Тому підтримка фіксованого валютного курсу потребує від країни достатніх **валютних резервів** для покриття дефіциту платіжного балансу. Якщо ці резерви є недостатніми, країні доведеться вдаватися до торговельних обмежень або застосування інструментів фіскальної та монетарної політики. Макроекономічні наслідки такого шляху підтримки валютного курсу можуть бути руйнівними для економіки. Наприклад, підвищення процентної ставки призведе зростання попиту на валюту країни, але одночасно викличе скорочення внутрішніх інвестицій, отже, скорочення виробництва, зайнятості та доходу. Ціною утримання валютного курсу буде економічний спад. За умов фіксованого валютного курсу держава постає перед вибором між збалансованим платіжним балансом та внутрішньою економічною стабільністю.

Міжнародна валютна система – форма організації міжнародних валютних відносин, що історично склалася і закріплена міждержавними угодами; сукупність засобів, інструментів і міждержавних органів, за допомогою яких, здійснюється платіжно-розрахунковий оборот у світовому господарстві.

Історично склалися три міжнародні валютні системи:

• **Система золотого стандарту** (1879 – 1934) – валютна система, в якій роль всезагального еквівалента виконувало золото, а в обігу функціонували

золоті монети або грошові знаки, розмінні на золото. Автоматичне врегулювання платіжних балансів без будь-якого державного втручання, стабільність валютних курсів, яка забезпечувала розвиток міжнародної торгівлі, становили головні **переваги системи золотого стандарту**. Недоліками системи були неминучі пристосувальні макроекономічні процеси (інфляція, безробіття, гальмування економічного зростання), залежність національної грошово-кредитної політики від змін у попиті на валюту та її та пропонування.

• **Бреттон-Вудська валютна система** (1944 – 1971) – валютна система, за якої вперше в історії для регулювання валютних відносин були створені міжнародні валютно-кредитні організації – Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР): кожна країна-член МВФ встановлювала фіксований золотий або доларовий паритет для своєї валюти і повинна була підтримувати стабільний курс своєї валюти відносно інших, девальвація початкового паритету понад 10 % могла здійснюватися лише з дозволу МВФ і лише в разі виникнення стійкої нерівноваги платіжного балансу. Саме золотодоларовий стандарт, виключна роль США у системі несли в собі зародки протиріч, які зі зростанням економічної могутності країн Західної Європи та Японії, скасуванням у 1971 р. обміну долара на золото призвели до краху системи. З 1974 р. всі провідні валюти (долар США, фунт стерлінгів, німецька марка, ієна, французький франк та ін.) вирушають у плавання.

Міжнародний валютний фонд – міжурядова організація, створена з метою регулювання валютно-кредитних відносин між державами-членами та надання їм фінансової допомоги в разі ускладнень, викликаних дефіцитом платіжного балансу. МВФ надає кредити на покриття дефіциту платіжного балансу і на підтримку перебудови економічної політики країн-членів. Головним призначенням кредитів "**стенд-бай**" в сучасних умовах є кредитування макроекономічних стабілізаційних програм країн-членів МВФ. Україна є членом МВФ з 1992 року.

• **Ямайська валютна система** (з 1976 р.) – система "керованого плавання" валют; передбачає, що центральні банки різних країн повинні здійснювати валютні інтервенції для запобігання значним коливанням валютних курсів. Система дозволила розширити границі незалежності внутрішньої економічної політики країн від стану їх платіжних балансів. Недоліком системи є ризики і значна невизначеність у міжнародному обміні, пов'язана з коливаннями валютних курсів.

5. Міжнародна міграція робочої сили.

Міжнародна міграція робочої сили та населення, яка здійснюється здебільшого з бідних країн Латинської Америки, Азії, Африки до розвинутих та стабільних країн Північної Америки та Європи.

Основними напрямками міграції є з півдня на північ та зі сходу на захід. Звільнені робочі місця та життєвий простір в країнах середнього рівня масово займають вихідці з бідних країн, а місця звільнені в бідних країнах – іммігранти з найбідніших.

Проблема міграції вирішується на рівні двохсторонніх домовленостей між країнами на рівні спеціалізованих підрозділів ООН, а також Міжнародною Організацією Праці.